

SOÓ ZSUZSA

A magyar státustörvény: Európa fekete báránya?

Ieda, Osamu, Majtényi Balázs, Kántor Zoltán,
Vizi Balázs, Halász Iván, Deets, Stephen (szerk.):
*Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational
Citizenship?* 21st Century COE Program,
Slavic Eurasian Studies No. 9, Slavic Research Center,
Hokkaido University, Sapporo, 2006.

Lassan egy évszázada lebeg Európa és a magyar nemzet fölött a Trianon szülte igazságtalan helyzetre egy megfelelő „gyógyír” megtalálásának kényszere. Ehhez eddig legközelebb kétséget kizáróan a 2001. június 19-én elfogadott státustörvény merészkedett. Sajnálatos módon azonban túl merésznek ítéltetett mind a magyar, mind pedig a nemzetközi közösség által, s ennek következtében 2003-as módosítása szárnyaszegetté tette, leglényegibb részeitől fosztotta meg azt. Ezzel természetesen nem zárult le a magyar kisebbség helyzetének rendezése. A probléma továbbélését igazolja a kettős állampolgárság kérdésében tartott 2004. december 5-i népszavazás, valamint az Alkotmány határon túli magyarokat érintő passzusának módosítási javaslata. A probléma megoldatlan. Számos kérdés még megválaszolatlan. Most, hogy Magyarország új kormányzati ciklus elején áll, most amikor lehetőség lenne – kellő akarrattal és prioritásokkal – az ország nemzetpolitikájának megerősítésére, rendkívül fontosnak tartom jelen tanulmánykötet megjelenését és eljuttatását honatyáink és szakembereink asztalaira is. A kötet tanulmányainak

aktualitását erősíti az is, hogy a legnagyobb magyar kisebbségnek ott-hont adó Románia az Unió küszöbén áll, aminek következtében lényegesen megváltozik az erdélyi magyarságra hatályos jogi szabályrendszer.

A kötetben megjelent tanulmányok eredetileg egy 2004. október 14–16-án Budapesten tartott nemzetközi konferencián hangzottak el, az alábbi címmel: „*A státustörvény szindróma: poszt-kommunista nemzetépítés avagy posztmodern állampolgárság?*”¹ A 2004-es konferencia alkalmára jelent meg az első, ugyancsak Sapporóban kiadott kötet a státustörvényről, amely neves magyarországi és külföldi szerzők tanulmányait tartalmazza.²

A 20 tanulmányt négy fejezetbe sorolták a szerkesztők. Az első rész az állami szuverenitás és a kisebbségvédelem viszonyának elméleti kérdéseit bontja ki. A második fejezet a kérdést az európai integráció tükrében vizsgálja, különös tekintettel az európai jogra és az európai intézmények tevékenységére. A harmadik részben kerül feltárára a státustörvény ideológiai háttere. Végül a negyedik rész írásai globális megvilágításban vizsgálják meg a státustörvények és a kisebbségek kérdését. Ez utóbbiak az összehasonlítás módszerével, valamint esettanulmányokon keresztül mutatnak példát a probléma, európai normák által elfogadott megoldásoktól eltérő kezelésére. Recenziómban is ezt a négyes felosztást követve igyekszem összefoglalni az egyes tanulmányok által követett gondolatmenetek legfontosabb, legérdekesebb szegmenseit, bízván abban, hogy kellő érdeklődést szítva, az olvasót a kötet behatóbb tanulmányozására ösztönzőm.

Külön kiemelés érdemel a Sapporo-i Szláv Kutató Központ nagyvonalú támogatása, amely által lehetővé vált nem csupán a kötet megjelenése, hanem annak ingyenes hozzáférhetővé tétele az Interneten.³

Az első részt Majtényi Balázs (jogász, MTA Jogtudományi Intézet) *Utilitarianizmus a kisebbségvédelemben? (Státustörvények és nemzetközi szervezetek)* címet viselő tanulmánya nyitja. Majtényi a státustörvények nemzetközi jogban elfoglalt helyét illetően elmondja, hogy azok a pozitív diszkrimináció, valamint a nemzetközi kisebbségvédelem keretében

¹ Lásd a konferenciáról szóló beszámolót: László Réka: A státustörvény szindróma – egy konferencia margójára. *Regio*, 2004. 3. sz.

² Zoltán Kántor, Balázs Majtényi, Osamu Ieda, Balázs Vizi, Iván Halász (szerk.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Hokkaido University in Sapporo: Slavic Research Center, 2004. A kötet tanulmányainak teljes szövege elolvasható: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no4_ses/contents.html

³ http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no9_ses/contents.html

jelennek meg. Tovább lépve, a nemzetközi kisebbségvédelem az emberi jogok nemzetközi védelme alatt kerül rendezésre, azonban a szerző egy további fontos elemre hívja fel a figyelmet. Mind az EBESZ, az Európa Tanács és az Európai Bizottság dokumentumaiban hangsúlyosan jelenik meg a kisebbségvédelem biztonságpolitikai aspektusa. Az egyes nemzetközi dokumentumok között keresgélve, a szerző kitűnő érzékkel mutat rá azokra a rendelkezésekre, amelyek alátámasztják azon feltételezését, hogy a nemzetközi szervezetek a státustörvény rendelkezéseiben a biztonságot veszélyeztető rendelkezéseket látják. Ezek a szervezetek előnyben részesítik a biztonságpolitikai szempontokat az emberi jogok érvényesüléséhez képest, és valójában ennek alátámasztására keresnek jogi érveket. Különös figyelmet érdemel a tanulmánynak azon része, amely az ilyen jellegű törvények rendelkezései ellen felhozható nemzetközi jogi alapelvekre reflektál, megcáfolva azok helytállóságát. Csak egy példát kiemelve, az EBESZ Főbiztos nemzeti kisebbségekre tett nyilatkozata az alábbiakat tartalmazta: „A kisebbségi jogok védelme azon állam kötelessége, amelyben a kisebbség lakik.” Majtényi megállapítja, hogy az a tény, hogy egy állam nem köteles valamit megtenni, nem jelenti, hogy nem is teheti meg azt. A státustörvény egyenlőség elvét sértő és diszkriminatív voltát hangsúlyozó érveket illetően a tanulmány rávilágít, hogy ez a kisebbségi jogok értelmezését érintő régóta tartó és visszatérő vitát eleveníti fel, ez azonban a vitát „ál-útra” tereli.

Stephen Deets (Miami University of Ohio, USA) *Visszavonulás a neo-medievalizmusból* címet viselő írásában a szuverenitás és kisebbségpolitika európai normáinak összefüggésében vizsgálja a státustörvényt. A szerző a neo-medievalizmus fogalmával operálva arra mutat rá, hogy a magyar törvény által felállított koncepció egy, a westfáliai béke előtti idők nemzetközi rendszerét idézi. A határokon átívelő nemzetegyesítés képzete az 1648 előtti rendszernek azt a vonását eleveníti fel, amelyet az „egymást átfedő fennhatóságok és többrétegű lojalitás” jellemezett. A westfáliai szuverenitás fogalmon belül Deets elkülöníti annak horizontális és vertikális típusát. Míg az első eset (az államok közvetlen beavatkozása más államok belügyeibe) nem megengedett, addig a második (nemzetközi intézmények beavatkozása az államok belső ügyeibe) már elfogadható, mivel azok nem minősülnek „külső szereplőknek”. Az írás rávilágít arra, hogy a westfáliai rendszer kiépítésének célja éppen az volt, hogy a kisebbségi jogok államok általi belső garantálása által kizárhatóvá váljék a más államok beavatkozása a belső ügyekbe. Ezekre a gyökerekre vezet-

hető vissza az európai szervezetek (EBESZ, EU, ET) elutasító magatartása a státustörvény által garantálni kívánt szociális, egészségügyi, kulturális és oktatási kedvezményekkel szemben. A bemutatott ideológiai háttérre építkezve, Deets tanulmányában feltárja a státustörvény 2003-as módosításának folyamatát, „kényszerét”.

Kántor Zoltán (Teleki László Intézet) a szociológus szemüvegén keresztül vizsgálódva átlép a jogi normák sokszor merev megoldásain, és a szabályok mögött húzódó valóságra világít rá. Arra tudniillik, hogy az Európában általánosan elfogadott politikai/francia nemzet-fogalom, bár megfelel a béke és stabilitás érdekétől motivált politikai intézmények céljának, a gyakorlatban nem fedi a valóságot. *A nemzet koncepciója a közép-kelet-európai 'státustörvényekben'* címet viselő tanulmány a címszereplő államokban végbement rendszerváltásokat követő nemzetépítési folyamatok közös vonásaira hívja fel a figyelmet. Ez két hullámban zajlott. Egyrészt közvetlenül az autoritárius/totalitárius rendszerek megdöntését követően az alkotmányozást és állampolgársági törvényeket kísérő viták foglalkoznak a nemzet definíciójával. A második hullámnak akkor van helye, amikor a demokrácia már többé-kevésbé konszolidálódott. Ekkor lépnek fel az államok egy kifinomultabb nemzetpolitika kidolgozásával és ez utóbbi szakasz az, amelybe a státustörvények megalkotása beilleszthető. Kántor következetesen megmutatja, hogy a státustörvények egyértelműen az etnikai nemzetfogalommal operálnak. A nemzet fogalmának meghatározását három szinten közelíti meg: hazai, bilaterális és nemzetközi szinten. Ez utóbbi csoportban kiemeli, a státustörvény elfogadását követően, a nemzet fogalmának megjelenését a nemzetközi szervezetek véleményében. A tanulmány végső konklúziójával személy szerint is azonosulni tudok: a politikai nemzetfogalmat fel kell számolni, és az állampolgárság fogalmával kell helyettesíteni azt.

Sherrill Stroschein (University College London, Egyesült Királyság) az első rész elméleti fejtegetéseit a *Terület és a magyar státustörvény: új feltételezések ideje?* című tanulmányával zárja. A nemzetközi normák és a Max Weber által is hangsúlyozott területi államigazgatás koncepcióját feszegeti a nem-területi alapon szerveződő politikák előtérbe helyezésének lehetőségével. Stroschein felhívja a figyelmet a többségi demokráciákban megbújó, kisebbségeket fenyegető veszélyekre (többségi választási rendszerek kisebbségeket kirekesztő volta, amit az arányos választási rendszer sem tud kellően korrigálni). Arra is keresi a választ, hogy a nem-területi elven, belsőleg szerveződő különböző csoportok léte mennyiben

fenyegeti, gyengíti az állam hatalmát. Ez különösen megnyilvánul a kisebbségi csoportok alábbi igényei kapcsán: jogok allokációja, képviseleti struktúrák (parlamentari bejutás küszöbének leengedése, képviselői hely garantálása, konszociális megoldások...), kisebbségi ellenőrzés lehetőségének megteremtése az egyes, őket érintő területeken. A korporatizmusról beszélve, mint egy olyan intézményi rendszerről, amely az etnikai vonalak mentén is kiépíthető volna, a szerző nagyon helyesen hozza fel a romániai magyarság képviseletének égető problémáját. A korporatista megoldások ugyanis gyakran elit-központúak, ezáltal szembekerülhetnek a tömegek akarataival, s így a demokrácia elveivel.

A probléma nemzetközi aspektusaival foglalkozó második rész Tóth Judit (jogász, Szegedi Tudományegyetem) *Kisebbség, anyaország és szomszédságpolitika a kibővült Európában* című munkájával indít. Tóth Judit tiszta, világos áttekintését adja a kisebbségvédelem jelenlétének/hiányának az uniós *aquis* jelenlegi szabályozásában, annak kötelező és nem kötelező jogforrásai sorában. A sajnálatos tény az, hogy pozitív, kötelező kisebbségvédelmi rendelkezések nem léteznek, bár az uniós összlakosságának 8,2%-át érintő problémáról van szó. Ami összefüggésbe hozható a kisebbségek ügyével az a nyelvi védelem, a kulturális rendelkezések, a diszkrimináció tilalma, az EU emberi jogokat védő külpolitikájának bizonyos aspektusai, a legvilágosabban azonban a bővítési politikában jelenik meg. Ezt követően a szerző a problémát a Schengen-i Rendszer mezsgyéjére tereli, és ennek keretében mutatja fel a tennivalókat egy rugalmasabb határellenőrzési rendszer kiépítésének előképével. A tanulmány végső kicsengése talán abban ragadható meg, hogy míg középtávon nem valószínű egy uniós szinten kiépített kisebbségvédelem, az egységesülő Európa határain kívül maradó, de a tagállamok valamelyikéhez szoros etnikai szálakkal kötődő kisebbségek tagjai számára valamelyest megoldást jelenthet a határokon átívelő mozgás könnyebbé, barátságosabbá tétele (Barátságos Schengen Határpolitika, Új Szomszédságpolitika). Ez utóbbi megoldás azonban együtt jár azon egyensúly keresésével, ami a rugalmasabb határátkelés és a biztonság megőrzése, az illegális kereskedelem és határátkelés kiszűrése között kell megtalálni.

A státustörvény értékelése az Európai Unióban címet viselő írásában a nemzetközi szervezetek véleményei közül Vizi Balázs (jogász, Magyar Tudományos Akadémia) különös figyelemmel elemzi az Unió intézményeinek, s főként a Bizottság reagálását a státustörvény rendelkezéseire. A törvény elfogadásakor ennek azért volt kiemelkedő jelentősége, mert

még sem a csatlakozás időpontja, sem a csatlakozási tárgyalások lezárása nem volt ismeretes. Vitathatatlan, hogy a közép-kelet-európai államok csatlakozásának előkészítése nagy kihívás elé állította az Európai Uniót. Az ezen államokban jelenlévő konfliktusok voltak az okai annak, hogy a csatlakozás gazdasági és politikai előfeltételeit 1993-ban megfogalmazó Koppenhágai kritériumok közé bekerült a kisebbségek jogainak biztosítása. Korábban erre nem volt példa az Unióban. A tanulmány elemzi a státustörvénnyel kapcsolatosan megfogalmazott egyes véleményeket. Kiemelném ezek legfontosabb részeit, mivel arra a kötet több tanulmánya is épít, s azok a státustörvény 2003-as módosításában alapvető szerepet játszottak.

A Velencei Bizottság az alábbi következtetésekre jutott: „...az államok által, kisebbségeik védelme érdekében alkalmazható egyoldalú intézkedések (...) az alábbi elvek betartásának feltételétől függenek: a) az államok területi szuverenitása; b) *pacta sunt servanda*; c) államok közti barátságos kapcsolatok és d) az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása, különös tekintettel a diszkrimináció tilalmára.”⁴

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése az alábbiakat állapította meg: „...alapvetően üdvözi a támogatás nyújtását (...) hangsúlyozza, hogy ezen anyaországok figyeljenek arra, hogy a nyújtott támogatás formáját és tartalmát az állampolgárság szerinti ország elfogadja...”⁵

Az EBESZ Főbiztos véleménye értelmében: „...A kisebbségi jogok védelme azon állam kötelessége, amelyben a kisebbség lakik. A történelem szemlélteti, hogy amikor az államok egyoldalú lépéseket tesznek a nemzeti összetartozás (kinship) alapján, hogy megvédjék az állam joghatóságán kívüli élő nemzeti kisebbségeket, ez olykor feszültséget és súrlódást, vagy akár erőszakos konfliktust eredményez.”

A tanulmányból választ kaphatunk olyan kérdésekre is, hogy miért nem került be a Bizottság 2006. májusában Romániáról közzétett jelentésébe az erdélyi magyarság ügye. Vizi Balázs elmondja ugyanis, hogy a Bizottság jelentéseiben igyekezett egyensúlyt találni a különböző problémák között és „elég egyértelmű volt, hogy nem fog kemény álláspontra helyezkedni az olyan vitás politikák területén, mint a kisebbségvédelem.” A rendszeres országjelentésekből az is kitűnik, hogy a Bizottság számos esetben sokkal inkább fontosnak tartotta a kisebbségek integrálását és a diszkrimináció leküzdését, mint a már meglévő kisebbségvédelem

---

⁴ A szerző fordítása

⁵ A szerző fordítása

szintjének emelését a tagjelölt államokban. Szintén kiolvasható a tanulmányból az Európai Bizottság státustörvényről alkotott véleményében történt eltolódás az *acquis*-val való összhang megállapításától a biztonságpolitikai megfontolások előtérbe kerülése irányába.

Walter Kemp (EBESZ, Ausztria) *A hármas viszonyrendszer: a státustörvény tanulságai* címmel Roger Brubaker elméletére építkezik. Bemutatván a nexus három szereplőjét: a honos- vagy nemzetállamot, az anyaországot és a nemzeti kisebbséget, Kemp kiegészíti azt egy negyedik elemmel. Ez nem más, mint a nemzetközi közösség és a nemzetközi jog. Erre az elméleti alapra építkezve, átláthatóan feltérképezi a státustörvény megalkotásában, majd módosításában szerepet játszó érdekeket és politikai/nemzetközi szereplőket. A negyedik dimenzió kapcsán kiemeli, hogy ennek jelenléte tette lehetővé, hogy Szlovákia és Románia ilyen messzemenő hatékonysággal szólhatott bele a státustörvény sorsába. Nem tudok osztozni Kemp azon véleményében, hogy a státustörvény megalkotásának időpontjában Magyarország és a szomszédos államok – Romániát és Szlovákiát kiemelve – viszonya egyértelműen javuló tendenciát mutatott és ezen államok belső viszonyaiban is pozitív figyelem övezte a kisebbségek helyzetét. Úgy érzem a szerző ezzel túlon túl felhőtlen képet fest az akkori helyzetről, s arra a következtetésre jut, hogy a státustörvény megalkotása valójában rontott a helyzeten, mintsem hogy javított volna.

Kardos Gábor (jogász, Eötvös Lóránd Tudományegyetem) *az anyaországok* kisebbségvédelemben betöltött *szerepére* keresi a választ. A kisebbségi jogvédelem szükségességének miértjével indít, majd annak három alanyát jelöli meg a kisebbséghez tartozó személyekben és közösségekben, a lakóhelyük szerinti államban, valamint a nemzetközi védelemben. Megállapítja, hogy ezen szereplők mellett még mindig marad betöltendő hely az anyaállamok számára is.

Helge Hornburg (jogász, PhD kutató, Luxembourg) a kelet-közép-európára jellemző transznacionális kisebbségvédelem megengedhetőségét vizsgálja a közösségi jog keretei között. Csodálatos jogászai tisztasággal vezeti fel érveit és ellenérveit az Európai Közösségekről szóló Szerződés (EKSZ), az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSZ), valamint az Európai Bíróság joggyakorlatából levezethető jogforrásokból. A transznacionális kisebbségi törvények közös vonásaiként tünteti fel azok országhatáron átvéelő voltát, az ország állampolgárságával nem rendelkező egyénekre kiterjedő hatályát, egy igazolvány vagy útlevél kibocsátását, a biztosítandó kedvezményekben jelentkező hasonlóságokat. Az EKSZ 12. cikké-

ből kiindulva a direkt és indirekt diszkrimináció tilalmán keresztül jut el arra a következtetésre, hogy a határokon átnyúló kisebbségi törvények rendelkezései magukban rejtik az indirekt diszkrimináció lehetőségét. Azonban Helge Hornburg külön kitér arra, hogy e tilalom alól kivételt eredményezhet egy objektíve igazolható cél léte. A korábban követett világos logikával jut el egy további eredményre, miszerint a tanulmány tárgyát képező törvények a kisebbségek védelmének eszközeül szolgálhatnak, ami objektív jogalap lehet az eltérő bánásmód igazolására.

A nemzetközi jog és az európai jog alapján vizsgálódó írásokat Herbert Küpper (Kelet-Európai Jogi Intézet, München, Németország) tanulmánya zárja. Jogi és politikai szemmel állítja egymás mellé a státustörvényben rejlő „gyógyírt” és a szintén a politikai jobboldal által kezdeményezett kettős állampolgárság intézményét. Többek között bírálja a státustörvény „státus” megjelölését és a magyar igazolvány kibocsátását, mondván, hogy azok az állampolgárság hamis képzetét keltik. A kettős állampolgárság Magyarországon történt „fellobbanásának” történetét épp erről a pontról indítja: vagyis, hogy az egyfajta valós jogi kötelék megteremtését célozza az anyaország és a határon túli magyarság között.

Amint azt már a bevezetőben említettem, a kötet harmadik részében található a státustörvény háttéréül szolgáló ideológiai megfontolásokat bemutató tanulmányok. Osamu Ieda (a kötet főszerkesztője, akinek külön érdeme, hogy ezek a tanulmányok az olvasóközönség elé kerülhetnek, Hokkaido University, Japán) tanulmányának külön érdekessége, ahogyan a törvény életében szerepet játszó négy politikai párt viszonyulását bemutatja (a képviselői felszólalásokból kiemelt idézetekkel teszi azt életszerűvé az olvasó számára). A pártok állásfoglalásai két folyamatban lévő regionális integráció között feszülve formálódtak: az európai integráció és a poszt-kommunista nemzetállami építkezés folyamatában kibontakozó határon túli magyarok nemzeti integrációja. Csak ízelítőként kiemelve, ennek a kettős igazodási kényszernek a megnyilvánulása például, hogy a módosított törvény angol szövegében mind a magyar igazolvány megnevezése, mind pedig a „magát magyar nemzetiségűnek vallja” passzus átfogalmazásra került, a magyar szövegben azonban ez a változás nem észlelhető. Osamu Ieda a magyar diplomácia Szentháromságaként jelöli meg a szomszédos államokkal való kapcsolatot, az európai integrációt, valamint a trianoni szerződést (ez utóbbi elemmel Herbert Küpper írása is foglalkozik). A státustörvény módosítását az e három elem közötti fontossági sorrend megváltoztatásának eredményeként mutatja be.

Schöpflin György (University College London, Egyesült Királyság, az Európai Parlament magyar képviselője) *Magyarország és az EU: a státustörvény és következményei* című rövid tanulmányában annak az értetlenségének ad hangot, hogy miért ennyire eltérő, negatív a nemzetközi közösség viszonyulása a magyar megoldásokhoz, míg más államok hasonló lépései visszhang nélkül sétálnak be az európai köztudatba. Reményét fejezi ki, hogy az Európai Unióban végbemenő folyamatok (a polgárok szerepének megerősödése a tagállamoké mellett) új utakat nyitnak meg egy nemzetállami kerektől független közös magyar érdekérvényesítés irányába.

Érdekes címet visel Nigel Swain (University of Liverpool, Egyesült Királyság) tanulmánya: *A tizennyolcadik cikk, második bekezdés, E pontjának ártatlansága*. A címben megjelölt passzus része volt a 2001-ben elfogadott törvénynek, a 2003-as módosítással azonban kikerült onnan. A rendelkezés feljogosította Magyarországot, hogy a szomszédos országok vidékfejlesztési politikájába beavatkozhasson. Nigel Swain ezen cikk által mutat rá arra, hogy egy nemzeti áldozatmítosz lencséjén keresztül szemlélődve, milyen könnyű átcúsítani a vitathatatlan és a mélységesen problematikus rendelkezések között húzódó határon.

Pap András László (Kodolányi Intézet) tanulmányának már a címe is számos kérdést sugall, s a kérdésfelvetésektől maga a tanulmány sem mentes. *A Kisebbségi jogok és diaszpóra-követelések: kollízió, kölcsönös függőség és irányítvesztés* cím mögött felmerülő végső kérdés, hogy mi az, ami a nemzeti identitás védelmét ennyire kiváltságossá teszi, szemben az egyéb (faji, nemi..., valamint a kisebbségi törvényben felsorolt 13 nemzeti kisebbségek között nem szereplő) kisebbségekkel szemben. Pap András László a választ abban a Janus-arcúságban véli felfedezni, ami a kisebbségi törvény 1993-as megalkotásának politikai motivációiból kiolvasható. Vagyis hogy annak igazi célja a szomszédos országokban élő magyarsággal szembeni hasonló rendelkezések megalkotásának ösztönzése volt. Ha igaz is Papnak ez a feltételezése, egy biztos: e Janus-megoldás nem érte el célját. A szomszédos országok nem alkottak hasonló mélységű – a kisebbségeket alkotmányosan is nemzetalkotó egységként elismerő – szabályozást.

A kötet negyedik és egyben legterjedelmesebb része az összehasonlítás alapjára helyezkedő tanulmányokat foglalja magában, a „státustörvény szindrómát” globális perspektívából járva körül. Halász Iván (Magyar Tudományos Akadémia) *Nemzeti kisebbségvédelmi modellek Kelet-Közép-Európában* cím alatt egy rendkívül széleskörű vizsgáldást végez

el. Bevezetőként elhelyezi a státus- és kedvezmény törvényeket a múlt évszázadoknak a keresztény szolidaritás határokön átnyúló hatalmával induló, majd kisebbségi jogvédelemmé alakuló, s az I. világháború után nemzetközi méretűvé növekvő kisebbségvédelem történeti folyamába. A II. világháború után visszalépés következett, amikor is az emberi jogok védelmén keresztül vélték megoldottnak a problémát, majd újabb változást a Közép-Kelet-Európai rendszerváltások, a Szovjet Unió összeomlása által lehetővé tett globalizációs és európai integrációs folyamatok hoztak. Ennek a folyamatnak a kiteljesedéseként foghatók fel a státus- vagy kedvezmény törvények. Ezt követően Halász Iván a közép-kelet-európai országok törvényeinek (Ausztria, Olaszország, Szlovákia, Szlovénia, Horvátország, Románia, Bulgária, Macedónia, Albánia, Görögország, Oroszország) hasonlóságait és különbözőségeit vizsgálja meg mélyreható részletességgel. Így többek között az alábbi elemeket veti össze: személyi hatály (külföldön tartózkodó állampolgárok, illetve nem állampolgárok vagy mindkettő), a kulturális-nyelvi nemzetfogalom avagy a politikai államnemzet fogalmának alkalmazása (az orosz törvény például mindkettővel él), az etnikai vagy a területi elv alkalmazása (a magyar törvény terhére írja, hogy e két elvet összekapcsolja ugyan, azonban annak következetes alkalmazásáig már nem jut el), a nemzeti identitás meghatározásának alapja (nyelv, vallás, kultúra), igazolvány kibocsátása vagy annak hiánya, a törvény megnevezése (státus-, kedvezmény-, honfitárs törvény) ... E tanulmány legnagyobb érdeme talán abban rejlik, hogy sikerül eloszlatnia azt a tévhitet, miszerint a magyar törvény egy páratlan nívóval bír.

Csergő Zsuzsa és James M. Goldgeier (George Washington University, USA) szerzőpáros a virtuális nacionalizmus fogalmával operálva hasonlítja össze a magyar megoldást a Romániát, illetve Oroszországot jellemző megközelítéssel. A 20. században végbement európai események keretében helyezik el a státustörvényt, külön hangsúlyozva – a kötet más szerzőinél is megjelenő – stabilitás és biztonság elsődleges-ségét ezen a területen. A Szlovákia és Románia részéről jövő vehemens támadásokat, a kommunizmus bukását követő erőteljes nemzetépítéssel magyarázzák a szerzők. Az összehasonlító munka többek között feltárja, hogy bizonyos területeknek kiemelkedő jelentősége van a nemzeti mítoszokban. Így az Erdélyhez kötődő magyar és román mítoszok alapvető fontosságúak a kisebbségi kérdés rendezésében. Oroszország és a volt szovjet területek esetében ez az elem már nem jut ekkora jelentőséghez.

Szintén meghatározó tényező, hogy az érintett kisebbség, kisebbségi sorba kerülését megelőzően, részese volt-e már egy erőteljes nemzetépítési folyamatnak. Míg a magyarságról ezt igen, a román nemzetről már nem mondhatjuk el.

Az előzőekhez hasonlóan Amitabh Singh (Jawaharlal Nehru University, India) *A magyar státustörvény: egy kisebbségvédelmi modell?* cím alatt szintén azt a tényt támasztja alá, hogy a magyar törvény nem sui generis Európában. Singh számos elméleti, fogalmi kérdéssel is foglalkozik. Beszél a szerző azokról a konfliktusokról, amelyekhez egy adott államon belüli etnikai kisebbség léte vezethet. Ezzel párhuzamba állítva, kiemeli az eddigi magyar megoldások békés, példaértékű voltát, s értetlenül áll a kérdés előtt, hogy miért nem idézik azt gyakrabban más országok konfliktusainak megoldásához. Ami viszont a legjelentősebb, hogy különbséget tesz három fajta nemzetpolitika között: a nemzet-központú német, a terület-központú román és identitás-központú magyar modell között. Míg a román és a német politika összhangba hozható egymással, addig a magyar és a román kölcsönösen kizárják egymást. Viszont az egységesülő Európa filozófiájához a magyar modell áll a legközelebb.

Míg a negyedik rész eddigi tanulmányai valamilyen formában a magyar státustörvény vonatkozásában vizsgáltak más hasonló megoldásokat, addig a kötet utolsó három írása ettől függetlenül mutat be három esettanulmányt, aminek alapja szintén a kisebbség és anyaország kapcsolata. Így Nurcan Özgür-Baklacioglu (Istanbul University, Törökország) a török kettős állampolgárok helyzetét veti górcső alá a török-bolgár politikai szférában. Natsuko Oka (Institute of Developing Economies, Japán) Rogers Brubaker „triadic nexus”-ának érvényesülését vizsgálja a kazahsztáni oroszok, ujjurok és koreaiak viszonylatában. Tjeerd de Graaf (Frisian Academy, Hollandia) a mennoniták által bejárt történelmi és földrajzi utat kísérik végig, s Hollandiához, Németországhoz és Oroszországhoz fűződő kapcsolataikat. Az általa bemutatott eset érzékelteti egy olyan kisebbség sorsát, amelyet kellő időben nem bástyáztak körül megfelelő védelemmel, s így nyelvük kiveszőben van a világ nyelveinek sorából (s így nyelvük lassan olyaná válik, mint a National Geographic csatornáján látható afrikai törzsek néhány öregje által őrzöttek).